Boa Nova Tea House.
Leça da Palmeira, 1958–63. Alvaro Siza.
Noen ganger hindrer lover og regler arkitektoniske opplevelser.
Tenk deg et norsk rekkverk her!

Murarkitektur:

BYGNINGSLOVEN OG ARKITEKTUR

av professor, siv.ark. Einar Dahle

Du finner ikke substantivet «arkitektur» eller adjektivet «arkitektonisk» i plan- og bygningsloven.

I bygningsloven som Oslo kommune og enkelte andre bykommuner hadde før 1965 ble formuleringen «arkitektonisk» anvendt én gang og da i sammenheng med muligheter til dispensasjon fra regler om høyde, utnyttelse og utforming. Siden aldri mer.

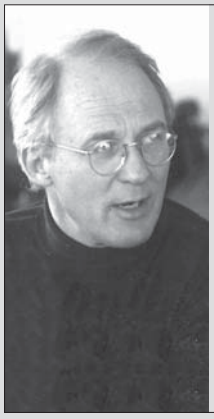

Murarkitekturspaltens faste kaleidoskopiske og kommenterende bidragsyter, sivilarkitekt MNAL Einar Dahle, er professor ved Arkitekthøgskolen i Oslo og driver praksis i Oslo.

Fra og med 1965 er ordene utelatt fullstendig. Den loven og de forskriftene som burde vært et verktøy til å få frem høyverdig bygging og følgelig arkitektur, har fjernet kvalitetsbegrepet med et pennestrøk. Senere er ordet aldri blitt lest, hørt eller sett. I den siste revisjonen har man riktig nok fått inn i loven det diffuse begrepet «estetisk kvalitet».

Før jeg går videre med å drøfte innholdet av dette begrepet, la meg kun fastslå at all bebyggelse er et produkt – i tillegg til program og arkitekters evner og holdninger – også av lokal lovgiving og forskrifter, regler og krav «oppfunnet» av politikere, bygningsmyndigheter og lånegivere (i Norge: Husbanken), ja selv av Gud. Eksemplene er legio: Fra tidenes morgen opp til i dag. I det Gamle Testamentet leser vi hvordan Herrens tempel skulle bygges, hvordan land skulle stykkes ut, Keiser Augustus gav forordninger om hvordan Romas bygninger skulle reises og kles med marmor osv. Et godt eksempel på en streng lovgiving fra 1300-tallet er hvordan bygningene og vindusutformingen skulle være på den veggen som omslutter den vakre rådhusplassen i Siena. Problemet er da heller ikke de spesielle reguleringsbestemmelsene som utformes av dyktige arkitekter og planleggere. Det er de generelle reglene som ikke appliserer til noe spesifikt som er problemet; regler som kun har til hensikt å forvalte kapital (Husbanken), høyder (bygningsloven) osv. Og vårt lands «byggeskikk» er et sammenhengende eksempel på ulike fortolkninger av disse reglene, i tillegg til lokale konvensjoner, som til forskjell fra de førstnevnte har ført til sammenhengende og stedtypisk bebyggelse som da heller ikke er problemet.

Man kan si at noen steder har regelverket vært med å prege stedet

Boa Nova Tea House
Leça da Palmeira, 1958–63. Alvaro Siza

eller byen. Paris er et slikt eksempel hvor en smart arkitekt på 1600-tallet – Francois Mansard – klarte å omgå høydekravet om fem etasjer pluss loft og introduserte det knekte tak med franske vinduer satt vertikalt før taket fortsatt videre mot mønet i slakere vinkel. Eksempler på dagens norske varianter av samme løsning er ikke bare motbydelige, men en hån mot praktiske, moderne og vakre løsninger som for eksempel det flate tak med takaltan (det noen kaller takterrasse!) som jo nettopp gjør at du gjenvinner tapt tomt beslaglagt av bygningen selv (etter Le Corbusiers fem punkter for en ny arkitektur).

Oslo har nettopp innført en fortolkning av høydebestemmelsen som
1) umuliggjør hus med flate tak fordi man får mer salgbart volum med skråtak,
2) umuliggjør terrassehus uten at man må gå den møysommelige og kostbare vei om bebyggelsesplan eller omregulering. Dette er en lovfortolkning som favoriserer gammeldags bygningsutforming som i de fleste tilfeller ikke bare er upassende, men direkte diskriminerende mot arkitekter og tiltakshavere som har bedre ting for øyet enn å kopiere og dandere uformelige bygningskropper. På den måten blir lovfortolkning en direkte motsats til parolen om «estetisk kvalitet».
Man vil en bebyggelse med kvalitet, men hindrer samtidig muligheten for at slikt skal skje. Og nå er jeg tilbake til diskusjonen om dette diffuse begrep «estetisk kvalitet».

Mange tror at estetikk har med den visuelle å gjøre. Absolutt ikke slik. Estetikk kommer av det konstruerte begrep «Ästhetik» (av det greske ordet aisthetikhós = sansende, det som kan fornemmes) innført 1750 av Alexander Gottlieb Baumgarten (1714–1762) i sin bok «Aesthetica» som en parallell til «Ethik»-begrepet. Som etikken står i forhold til fornuften, skulle estetikken stå til smaken, da som sansbarhet. Antonymet til estetikk er anaisthetikós (anestesi), sanseutkobling. Som kjent har de fleste av oss seks sanser, la gå, men de fleste av oss mener – og det med rette – at estetikken som etikken er relativ og derfor svært vanskelig å bruke som normgivende, hvis ikke først normen er definert. Det er da derfor også Immanuel Kant i «Kritikk der Urteilskraft» (1790) definerer (for seg!!) «det skjønne» som «det som vekket et interessefritt velbehag, til forskjell fra det nyttige og det behagelige» (Se Arne Gunnarsjå: Arkitekturleksikon, Abstrakt forlag, 1999). Og hvem kan med hånden på hjertet påberope seg «interessefritt» å forvalte den gode smak? Ikke jeg, og i hvert fall ikke politikere og en død bygningslov. Nei parolen «estetisk kvalitet» forblir hul og intetsigende hvis man ikke først tar seg bryet med

Alvaro Sizas vanntårn med sentrallaboratoriet i forgrunnen

å oppstille en estetikk som alle kan enes om. Etikk er som kjent en kollektiv norm som moral måles opp mot. Det eksisterer ingen kollektiv normert estetikk som vi kan måle musikalsk opplevelse, matsans, visuelt behag, osv. opp i mot.

Da er begrepet «arkitektonisk kvalitet» vel så godt å bruke. Det er godt mulig at også denne formuleringen er like diffus og vanskelig å definere som den foregående. Men vi skjønner i det minste at «arkitektonisk kvalitet» har med bygninger, rom, bruk, opplevelser å gjøre. Og det som behager er mer enn summen av delene som påvirker meg når det står der ferdig bygget. Eller får meg til å tro på forhånd at det som er tegnet både er og kan bli en arkitektonisk opplevelse. Ikke bare et simpelt byggeri alene. Og slike relative mål kan like gjerne danne grunnlag for dispensasjon og myk behandling av byggeprosjekter som «estetisk kvalitet».

Det finnes altså ingen allmenngyldig, omforenet eller kollektiv estetikk som det byggede, det tegnede kan måles opp mot. Grunnen er opplagt: Det skjønne, det velbehagelige er og blir personlig i den moderne verden etter renessansen. I antikken hadde de ikke det problemet. Da målte de skjønnhet opp mot noe utenfor mennesket selv, mot matematikken og geometrien. Harmonibegrepet – om enn aldri så mytologisk i utgangspunktet – ble definert som en allmenngyldig orden av tall og proporsjoner, like gyldig for musikk som for den velbehagelig oppbygging av rom og fasader. Og man betvilte ikke disse overmenneskelige, metafysiske ordninger. Ganske enkelt.

Men slik er det ikke lenger. Det frie mennesket er heretter bundet, ikke til en kosmisk orden, men en kaotisk ditto. Er det rart vi strides. Er det rart vi provoseres når noen får bygge det styggeste stygge, når jeg som «vet hva som er best» for enhver byggherre/tiltakshaver, for byens borgere, publikum, ikke får bygge det jeg tror på, det jeg mener er pent og godt og vakkert både i forhold til seg selv og omgivelsene, ja til og med kan forsvares både som oppfyller av estetisk kvalitet og derfor gir særlig grunn til dispensasjon. Selvsagt er

Santiago Campus ble påbegynt i 1986 etter en byplan utarbeidet av professor Nuno Portas, og er nå nærmest fullført.

det rart, jeg er til og med innbilsk og tror meg forvalter av sannheten. Jeg innrømmer det gjerne. Men hvorfor får de som bygger stygge, redselsfulle bygninger uten egenskaper og kvaliteter lov til å bryte lover og regler. Bare fordi de har saltak, utstikkende tak og vindskier? Kan noen forklare meg det? Plan- og bygningsetaten i Oslo kan ikke! Likevel er faktum slik.

La oss derfor vende blikket mot en offentlighet som kan og som tillater at dyktige arkitekter faktisk er bedre enn de middelmådige og at den faglige ekspertise faktisk forvalter kvaliteter som menigmann ikke gjør.

La oss dra til Portugal og glede oss over markante figurer som Alvaro Siza m. flere. Det er mye å velge imellom. Jeg velger meg april; helt frivillig. Og april for meg er februar i Aveiro og universitetet der.

Havnebyen Aveiro ligger ca 10 mil syd for Porto. Den nye universitetcampusen er lagt litt utenfor bykjernen, i bunnen av en lagune hvor det tidligere ble utvunnet salt. Siden slutten av åttitallet er det allerede bygget vel 30 fremstående bygninger av mer enn 20 arkitekter, alle blant de beste i landet.

Det startet i 1986. Campus ble påbegynt etter en byplan utarbeidet av professor Nuno Portas. Santiago campus som den heter, er nå nærmest fullført og universitetet utvides nå med en ny campus: Agra do Crasto forbundet med den første via en bro over våtmarksområdet. Både byplanen og den vakre broen er tegnet av arkitekt Carrilho da Graca.

Begge campuser har en stram regulering og reguleringsbestemmelser som sikrer et godt samspill mellom de ulike og til dels individualistiske «paviljonger». Tegl er hovedmaterialet, men det er ingen streng manual som fordrer lik teglsten. Arkitektene står fritt til selv å velge den sten som passer best til det de vil at deres bygning skal uttrykke. Slik fremstår universitetet som en samling individer i en ordnende matrise, likeverdig og dog med en behagelig grad av spenning i seg.

Universitetsanlegget i Aveiro beviser til fulle at regler og bestemmelser er nyttige, men unntakene (dispensasjonene) er det som gir stedet liv og fordragelighet. Tenk det!

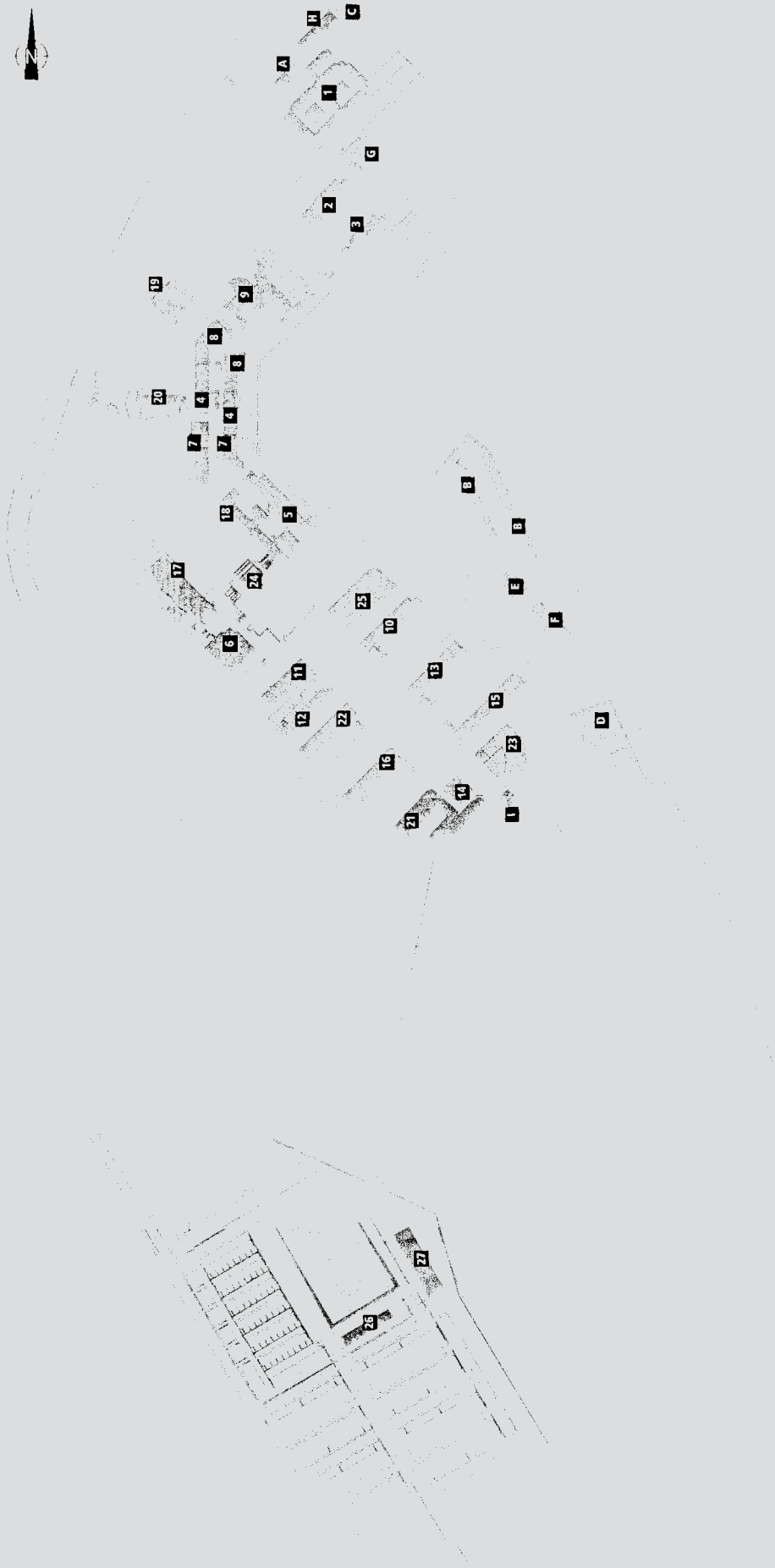

Santiago Campus

1 *Bygning I*
2 *Avdeling for språk og kultur*
3 *Fellestjenester og adm. kontorer*
4 *Avdeling for elektronikk og telekommunikasjon*
5 *CIFOP – Integrert senter for lærerutdanning*
6 *Velferdstjenester*
7 *Avdeling for plan og miljø*
8 *Avdeling for biologi*
9 *Avdeling for byggkeramikk og glasskonstruksjoner*
10 *Senter for industriell ledelse og konstruksjon*
11 *Avdeling for matematikk*
12 *CEFASI – Senter for spesialisering og spesialtrening for service og industri*
13 *Avdeling for fysikk*
14 *Sentrallaboratorium*
15 *Avdeling for kjemi*
16 *Avdeling for geovitenskap*
17 *Bibliotek*
18 *Avdeling for utdanning*
19 *IT – Institutt for telekommunikasjon*
20 *IEETA – institutt for elektronikk og Aveiro Telekommunikasjon*
21 *Avdeling for kommunikasjon og kunst*
22 *Senter for maskiningeniørfag*
23 *Pedagogisk, vitenskapelig og teknologisk senter*
24 *Bokhandel, lesesal og multimediasenter*
25 *Adm.kontorer (ny)*
26 *Studentboliger*
27 *Kantine og spisesaler*

A *IDAD – Institutt for miljø og utvikling*
B *Studentboliger*
C *Personalboliger*
D *Idrettshall*
E *Universitetsrestaurant*
F *Barnehage*
G *Studentorganisasjonen*
H *Studentenes teatergruppe*
I *Vannreservoar*

Biblioteket
Aveiro, Portugal
1995

Arkitekt: Alvaro Siza

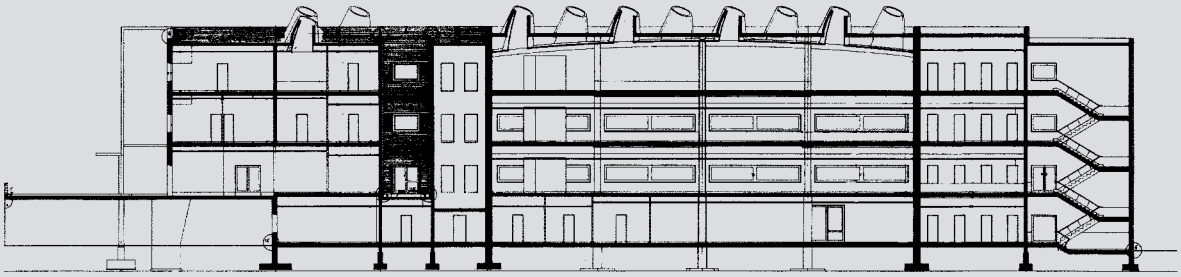

Snitt

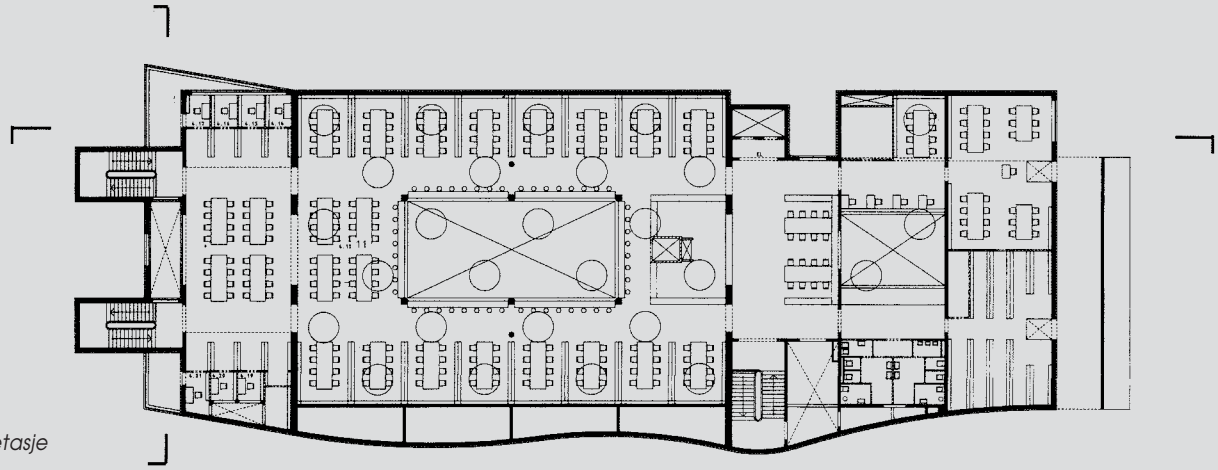

Plan 5. etasje

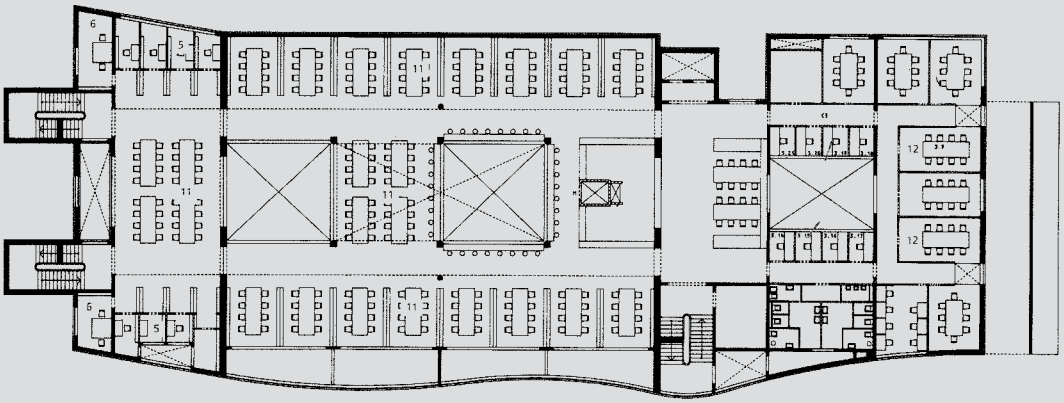

Plan 4. etasje

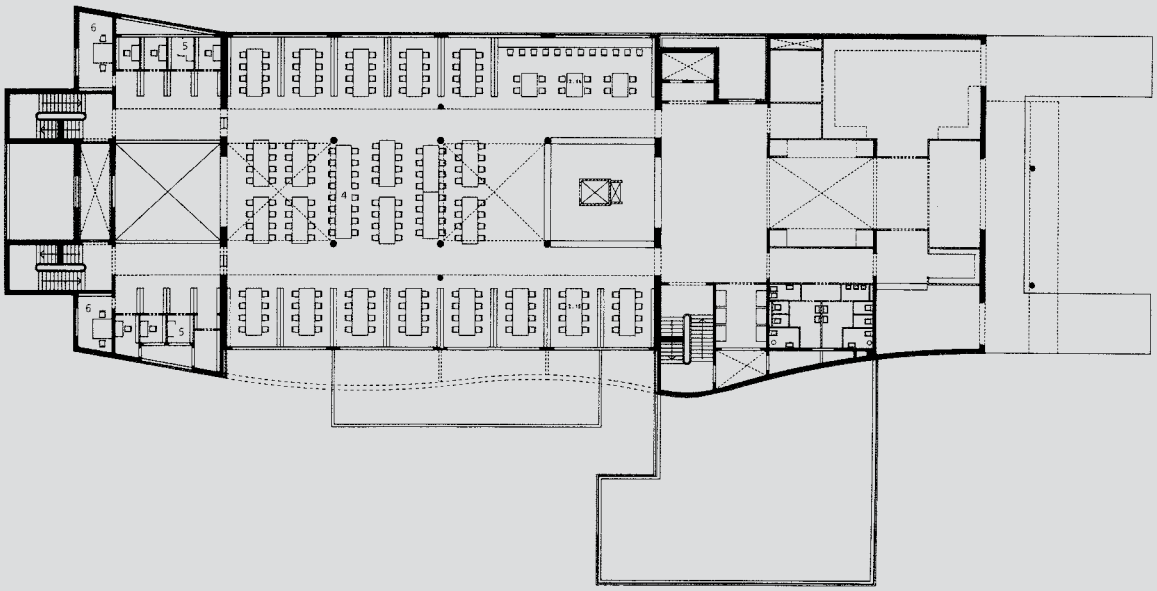

Plan 3. etasje

Hvis man bare hadde lyttet til Aalto og lært av ham som Siza har gjort! Siza evner å sammenkoble det spesielle med det generelle. Han har ingen vanskeligheter med å forholde seg til en rigid byplan, følge denne, men hva mer er: Han følger opp og tilfører noe nytt og uventet. Og derigjennom styrkes byplanen og betydningen av stedet.

Jeg hadde sett bygningen før, men kom den gang i 1998 ikke inn. Det var søndag. Denne gang kom jeg inn sammen med studentene på Bygg 2 på AHO. Og for en opplevelse, hvilken ro: Jeg hadde opplevd den i Finland i bygninger av Aalto, men her var det kanskje enda mer ro, en klassisk orden gjennom et tredelt grunnriss hvor hovedlesesalen er plassert i midten. Den går over tre etasjer og kuliminerer i toppen med en svak toveis hvelvning pepret med overlyskanoner hvorfra lyset sildrer ned gjennom flere og ulikt plasserte åpninger i midten: I virkeligheten en stor åpning med gallerier rundt, men i midten enkelte innskutte mezzaniner. Dette gir variasjoner i lysinnfall og romlige sekvenser som både behager og pirrer, særlig de diagonale siktlinjer som fører helt ned i underetasjen med engelskskinnlignende møbler i en rolig avisleseplass.
Mot vest er det et langstrakt vindusbånd som fanger inn det enorme lagunelandskapet. Vinduene selv er høyere enn den smale stripen i den ondulerende teglskjermen som på innsiden er hvitmalt og både får lys ovenfra og nedenfra! Og her er vi ved bygningens ytre.

Den behagelige roen i det indre er vanskelig avlesbar i det ytre. Her er det brukt flere virkemidler som pirrer og som gir liv til både byplanen selv og det landskapet campusen og biblioteket ligger i. Den omtalte teglskjermen har en lengde og størrelse som hamler opp med landskapsrommets dimensjon. Mot campus er fasaden mer finskåret, mens den knekkede og nedhengte baldakin over inngangen både er signal og blendingsskjerm for vinduene i gavlen.

Kilden: Boken om Universidade de Aveiro, White & Blue, 2000
Foto: E.D.

Pedagogisk, vitenskapelig og teknologisk senter
Aveiro, Portugal
2000

Arkitekt: Vitor Figueiredo

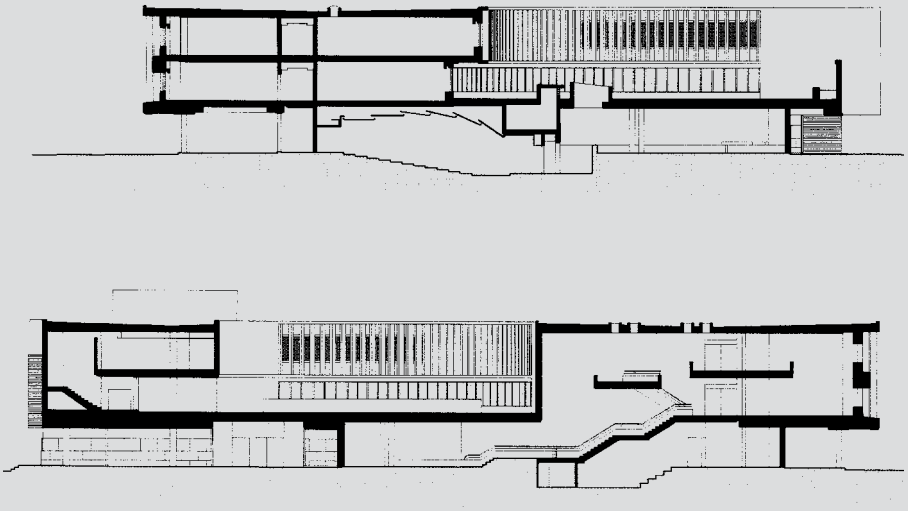

Campus-planen forutsatte et U-formet grunnriss for denne bygningen. Arkitekten lot egne tolkninger av situasjonen og stedet bestemme en annen grunnform: En L-formet hovedform i gul tegl tar vare på den stramme campus-organiseringen, mens et kvartsirkulært volum i hvit betong danner den ytre perimeter av campus og følger tilnærmet have-avenuens buede forløp. De tre store auditoriene utformet som amfiteater danner en vifteform som følger opp kvartsirkelen og sammen med vrimlearealet danner et podium for denne.

Plan 1. etasje:
1 Hall
2 Vandrehall
3 Bar
4 Møtested/resepsjon
5 Sekretariat
6 Forelesningssal

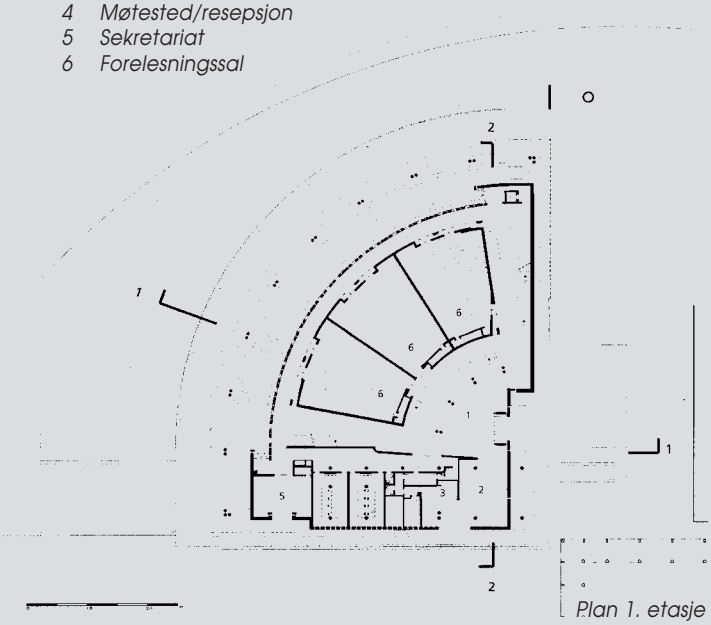

Plan 1. etasje

Plan 2. etasje:
7 Lærerrom
8 Multimedia
9 Informatikk
10 Grupperom
11 Leserom
12 Bibliotek
13 Audiovisuelt senter
14 Patio

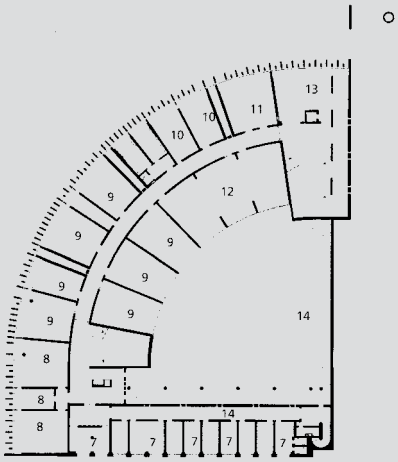

Plan 2. etasje

Bygningen utstråler både tyngde og letthet, fremfor alt eleganse om enn på en annen måte en Sizas berømte vanntårn som komposisjonelt inngår i planen. Første etasje inneholder undervisningsrom og auditorium. De to etasjene over inneholder rom for forskning og lærere.

Det lyse og vennlige uttrykk eksteriøret har, er fulgt opp i interiøret om hvit betong, natursten eller malte, pussede flater.

Kilden: Boken om Universidade de Aveiro, White & Blue, 2000
Foto: E.D. og Rui Morais de Sousa

Kantine og restaurant
Aveiro, Portugal
2000

Arkitekt: Manuel Aires Mateus og
Francisco Aires Mateus

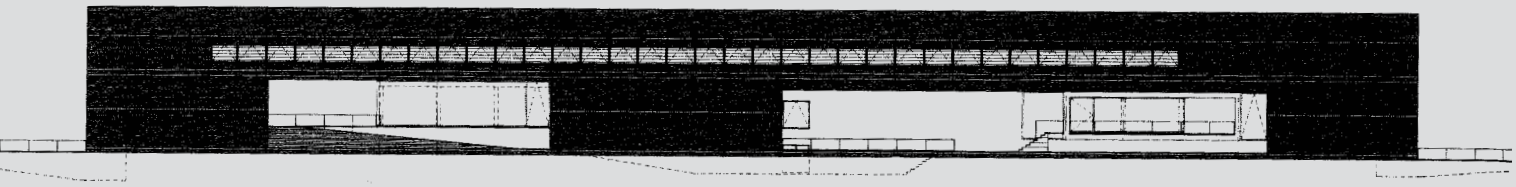

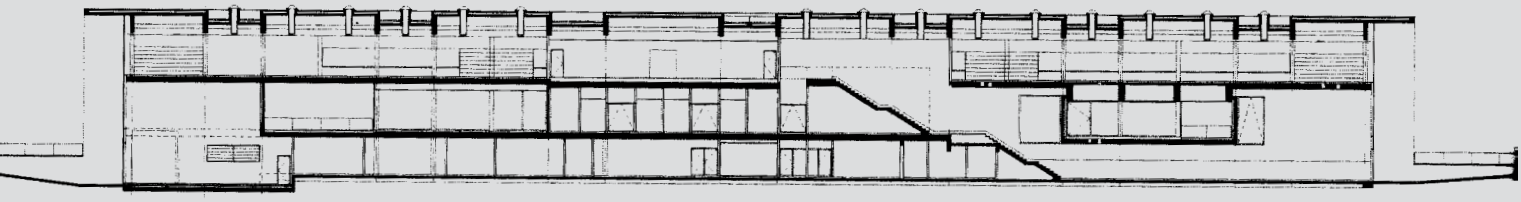

Snitt 1–1

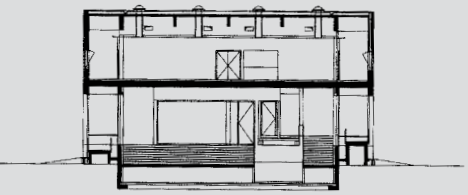

Snitt 2–2

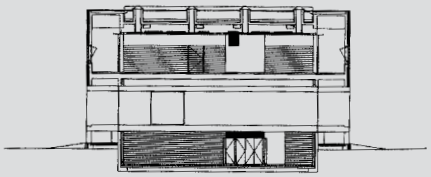

Snitt 3–3

Plan 3. etasje

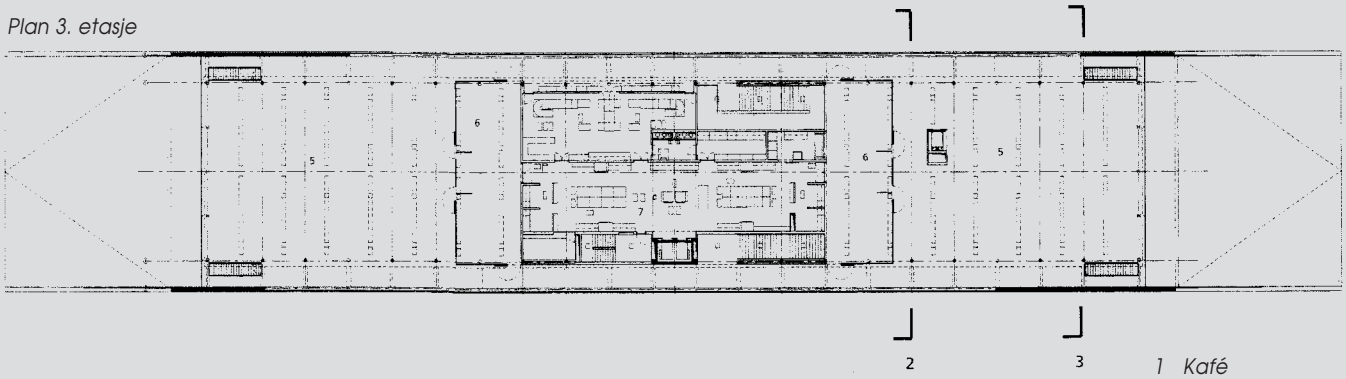

1 Kafé
2 Kaféens terrasse
3 Restaurant
4 Restaurantens terrasse
5 Spisesal
6 Selvbetjening
7 Kjøkken

Plan 2. etasje

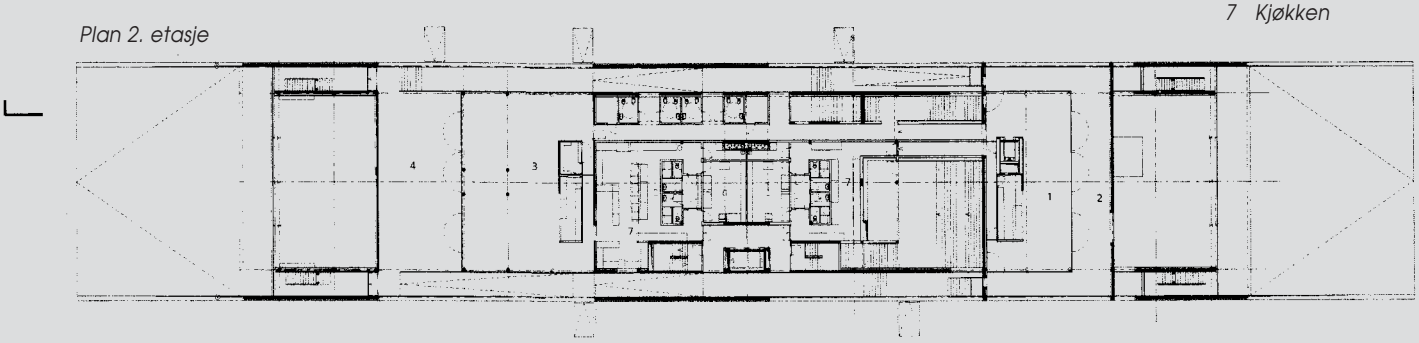

Kommer man over broen fra Santiago Campus, er den langstrakte kantinebygningen det første man møter på denne nye campusen Agra do Crasto.

Parallellepipedet definerer den nye campusgrensen mot øst med idrettsbanen innenfor. En åpen-i-begge-endene-rammekonstruksjon i betong er kledd med tegl på begge langsidene som kjennetegnes av et langt vindusbånd i øverste etasje.

I første etasje er langsidene brutt av omrammede vinduer, innganger og gjennomganger som samtidig «lufter» ut campusen mot vegetasjonsbeltet mot øst.

Planprinsippet er strengt med en langsgående dobbelvegg som gir rom til horisontale kommunikasjonsårer og nødtrapper. Hovedtrapper er trukket lenger inn i volumet. Kjøkken er sentralt plassert på hver etasje og betjener restaurant og spisesaler på hver side.

Kilden: Boken om Universidade de Aveiro, White & Blue, 2000

Avdeling for geo-vitenskap
Aveiro, Portugal
1994

Arkitekt: Eduardo Souto de Moura

Bygninger og båter fra Aveiros fordums storhetstid med lette og lyse farver

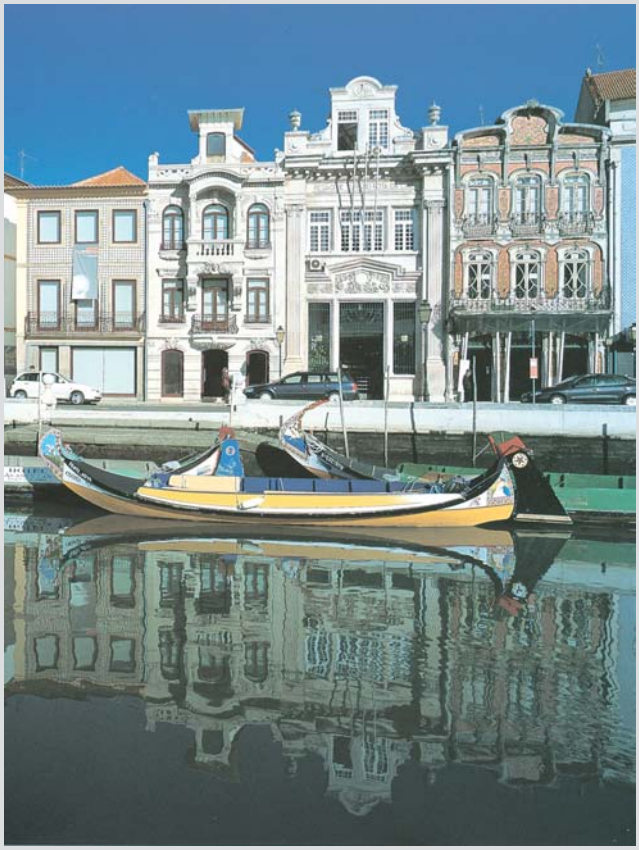

Souto de Moura påpeker at hans bygning ene og alene er et produkt av de urbanistiske reglene som er nedfelt for campusen.
Vi tror ham, men kun delvis. For det første bryter han ganske ettertrykkelig regelen om bruk av tegl og innfører en betongboks som til de grader understreker (og elegant sådan med solavskjermingen) bygningens lengdestrekk.

Og selv når boksens perimeter må brytes av hensyn til laboratoriets og auditoriets bredde, gjøres det ikke med et utstikkende teglvolum. Nei, men med et blek gult felt, mer enn et volum. Sammen med den lyseblå farveklatten på døren, skal dette grepet – ifølge arkitekten – bringe frem minnet om Aveiros fordums storhetstid med lette og lyse farver på både båter og hus. Og en slik historisk tanke lå ikke i «byplanen»!

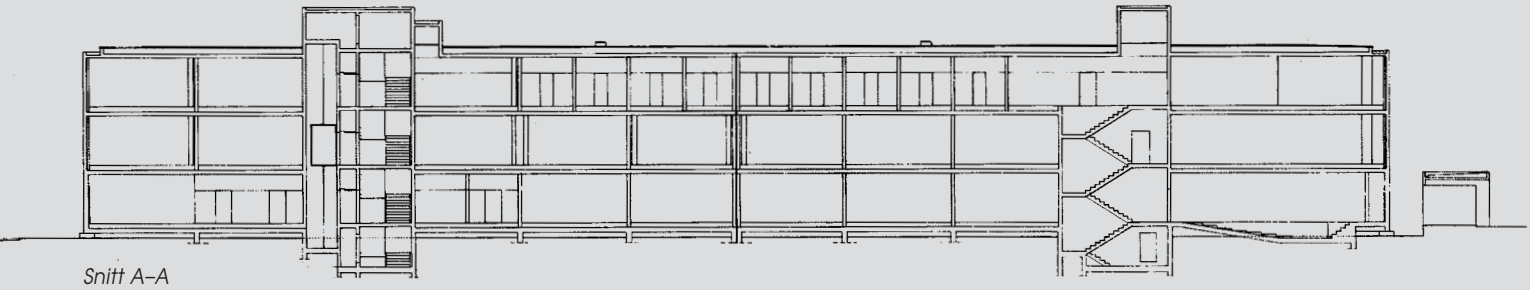

Snitt A–A

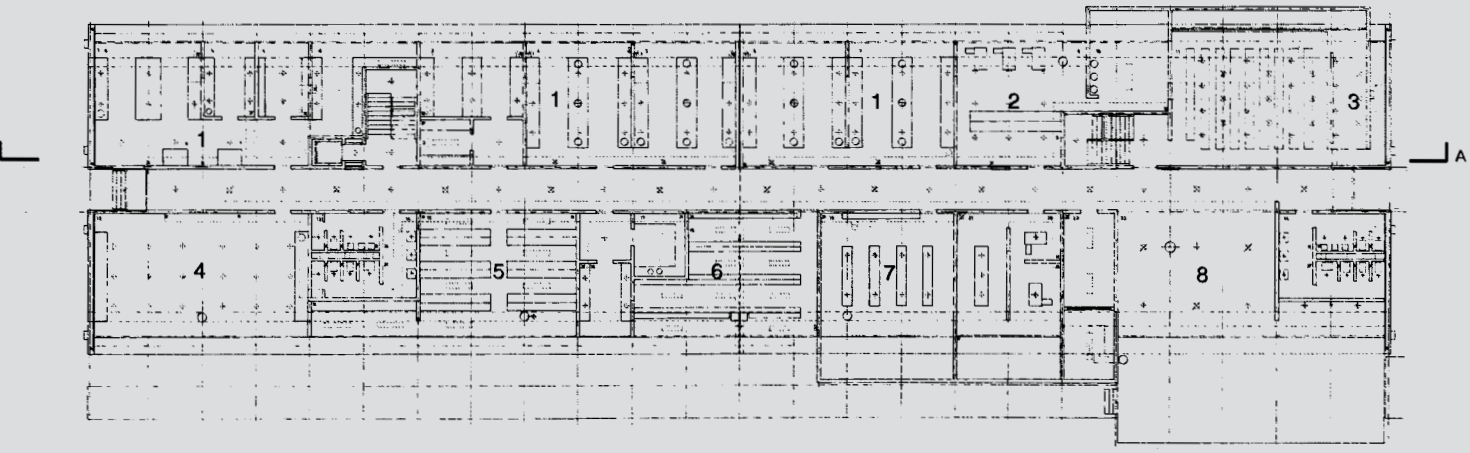

Plan 1. etasje
1 Laboratorier
2 Sekretariat
3 Auditorium
4 Geo-teknisk laboratorium
5 Arkiv for prøver
6 Lager
7 Lesesal
8 Foajé

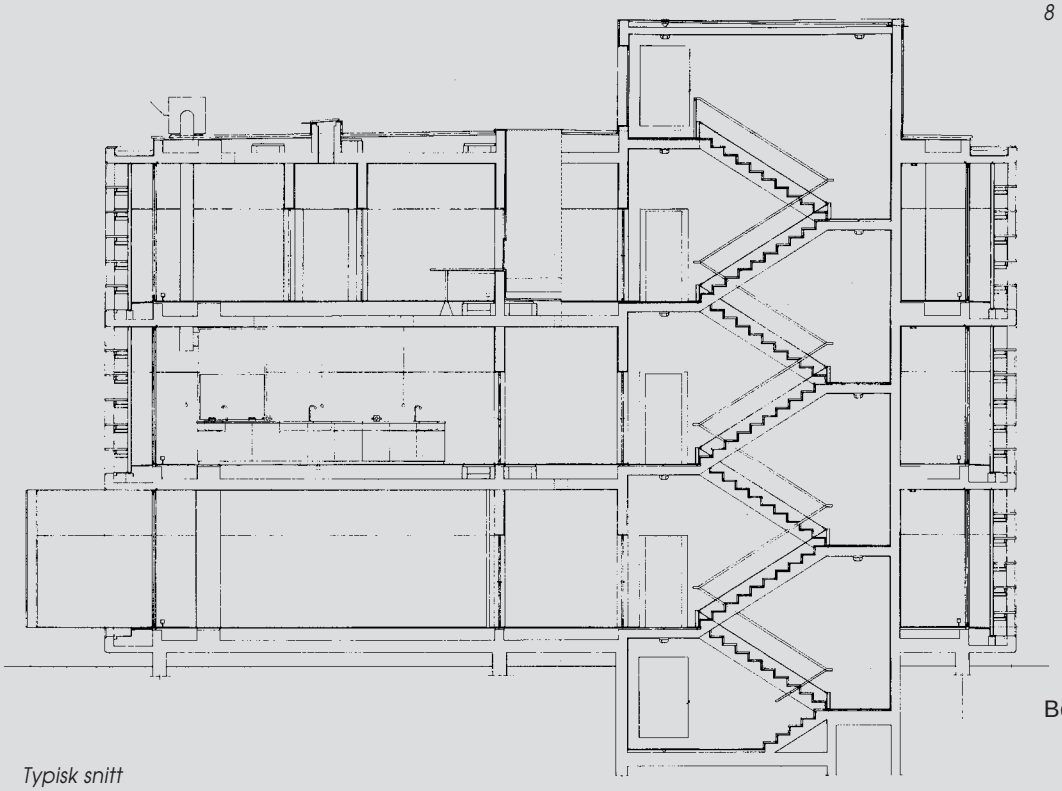

Typisk snitt

Kilden: Boken om Universidade de Aveiro, White & Blue, 2000
Boken om Eduardo Souto de Moura, Blau, 1996
Foto: E.D.

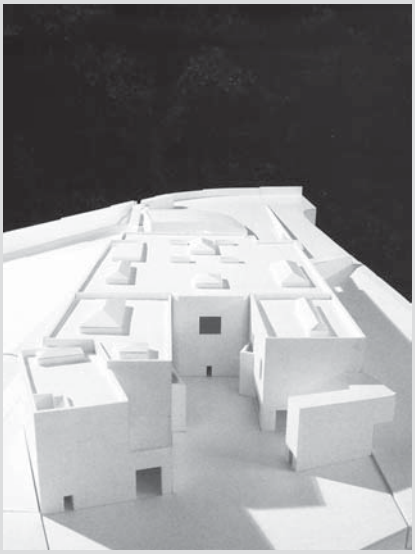

Fundación Serralves museum for samtidskunst

Porto, Portugal

1999

Arkitekt: Alvaro Siza

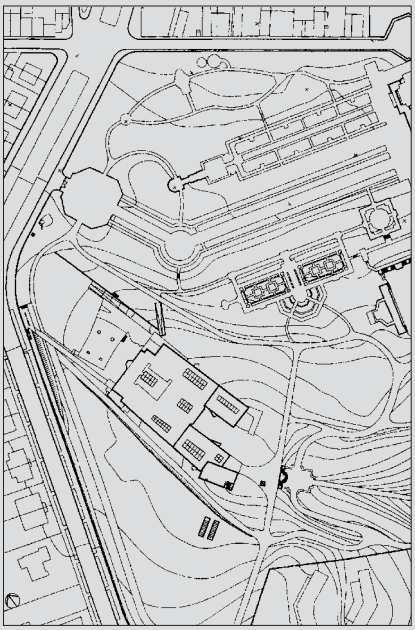

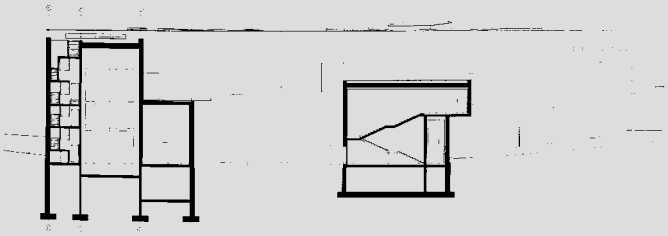

Lengdesnitt

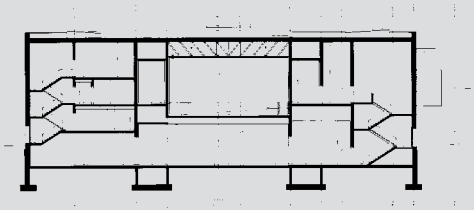

Snitt gjennom hovedsalen, sett mot nord

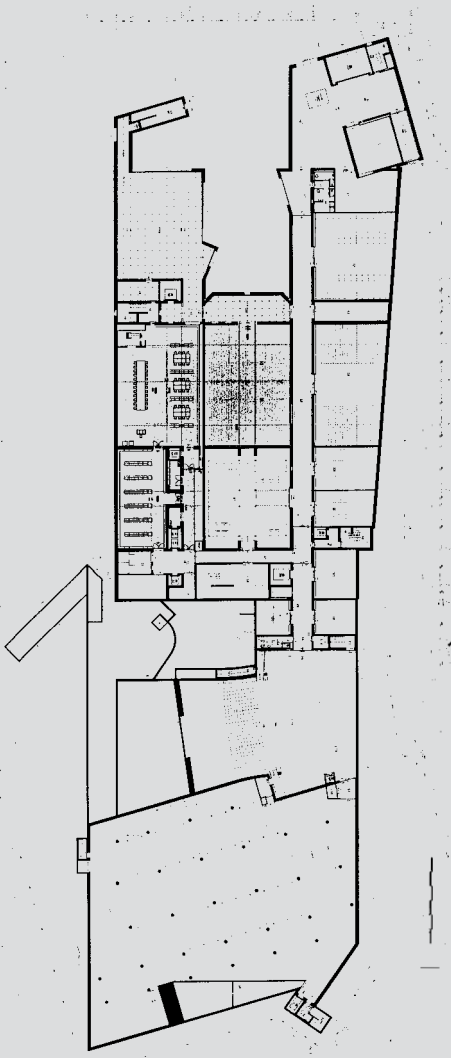

Plan 2. etasje

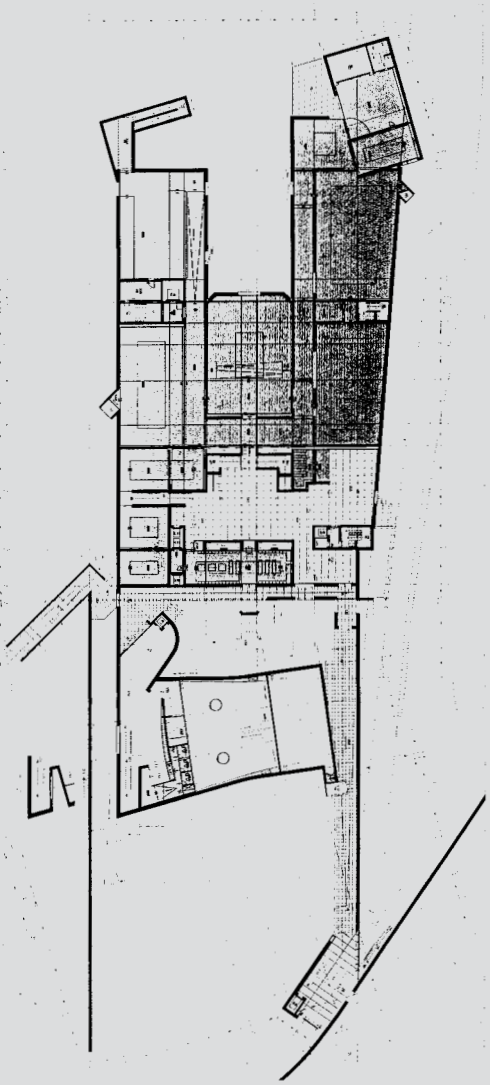

Plan 4. etasje

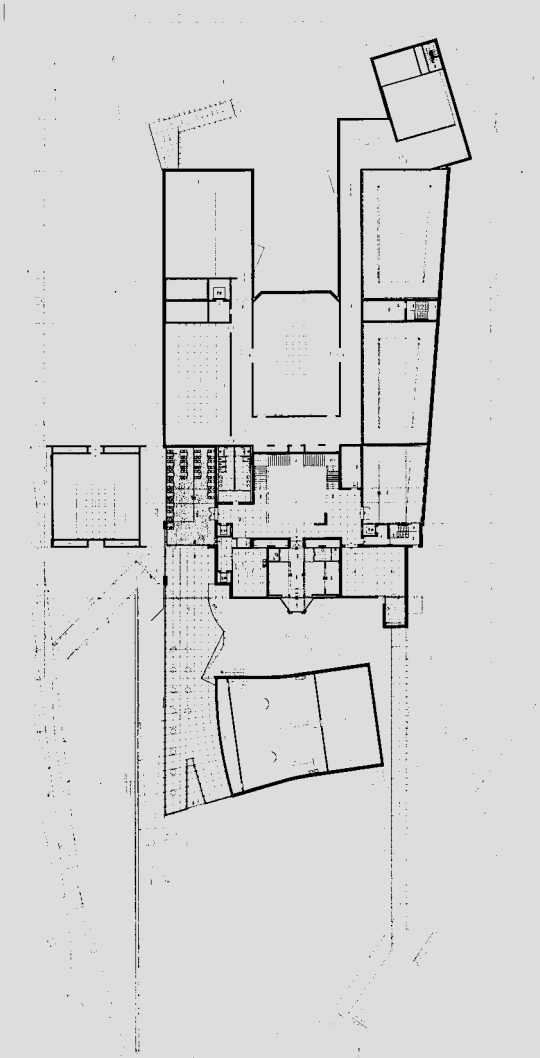

Plan 5. etasje

Omgitt av høye murer ligger en av Portos stille, store hageanlegg for kontemplasjon og ro.

Her har Siza lagt fra seg nok en arkitektonisk perle, en labyrintisk rik vandring bringer lys og bevegelse til berikelse for både utstilte verker og publikum. Og alltid spennende utblikk mot grønn gressplen og vakre, mørke trær som ytterligere forsterker kontrasten mellom det hvite hus og omgivelser, og samtidig binder dem sammen til en uatskillelig helhet.

Fra takterrassen i aftensol nytes et glass hvit portvin til en av Portugals nydelige kakestykker. Siza bringer mennesker og natur og kunst i samklang, resten ordnes av det kulinariske. Og man ønsker seg tilbake.

Kilde: Boken om Alvaro Siza,
Taschen, 1999
Foto: ED